

UDK: 37.091.3:371.13

Dilnoza TO'RAYEVA,
Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi katta o'qituvchisi
E-mail: dilnoza_ismoil2025@gmail.com

Pedagogika fanlari doktori, professor M. Shomirzayev taqrizi asosida

YANGI TA'LIM PARADIGMASI SHAROITIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Annotatsiya

Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish xususiyatlari amaliy jihatlar nuqtai nazaridan ochib berilgan. Kasbiy kompetentsiya boshlang'ich sinf o'qituvchilari kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, ularning ta'lim faoliyatida yaxshi natijalarga erishishga imkon berishlari aniqlandi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-kontentli, texnologik va kasbiy-shaxsiy komponentlarini o'z ichiga olgan kasbiy kompetensiyasi ta'lim sifatini oshirish omillari ekanligi aniqlandi.

Kalit so'zlar: Kasbiy kompetentsiya, boshlang'ich maktab, o'qituvchi, ta'lim jarayoni, o'quv, ta'lim faoliyati.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЫ

Аннотация

В статье раскрываются особенности формирования профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов с точки зрения практических аспектов. Установлено, что профессиональная компетентность учителя начальных классов положительно влияет на развитие творческих способностей младших школьников, позволяя им достигать высоких результатов в учебной деятельности. Установлено, что профессиональная компетентность будущего учителя начальных классов, включающая профессионально-содержательный, технологический и профессионально-личностный компоненты, является фактором повышения качества образования.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, начальная школа, учитель, образовательный процесс, обучение, образовательная деятельность.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF A NEW EDUCATIONAL PARADIGM

Annotation

The article reveals the features of the formation of professional competence of future primary school teachers from the point of view of practical aspects. It was found that professional competence has a positive effect on the development of creative abilities of primary school teachers of younger schoolchildren, allows them to achieve good results in their educational activities. It was found that the professional competence of a future primary school teacher, including professional-content, technological and professional-personal components, is a factor in improving the quality of education.

Key words: Professional competence, primary school, teacher, educational process, learning, educational activity.

Kirish. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish butun ta'lim tizimini isloh qilishning ajralmas qismi bo'lib, uning asosiy maqsadi yangi ta'lim paradigmasi talablari asosida yetuk mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Bunday jarayonning dolzarbligi kelajakdagi o'qituvchining pedagogik faoliyatiga qo'yiladigan yangi talablar, umuman, kasbiy va shaxsiy o'zini o'zi belgilash va o'z-o'zini rivojlantirish, insonparvarlik nuqtai nazaridan belgilangan tizimlar va texnologiyalarni loyihalash va joriy etish, kasbiy kompetensiyaning umumiy darajasi va bunday mutaxassislarning boshlang'ich maktab vazifalarini hal qilishga tayyorligidadir.

Zamonaviy ta'lim jamiyatning boshlang'ich sinf o'qituvchisi shaxsiga qo'yadigan yuksak talablariga javob berishi kerak. O'quvchilarni tarbiyalash maqsadlariga erishish ko'p jihatdan o'qituvchining shaxsiy salohiyatiga, umumiy va kasbiy madaniyatiga bog'liqligi aniq. Yangi ta'lim paradigmasiga o'tish, unda madaniyat, "madaniy shaxs" tarbiyasi hukmron omil bo'lib, oliy ta'lim maqsadlarini belgilaydi.

Bo'lajak boshlang'ich maktab o'qituvchisi moslashuvchanlik va noan'anaviy fikrlash, yangi ta'lim

paradigmasining tez o'zgarishlariga moslashish qobiliyatiga muhtoj va bu faqat yuqori darajadagi professional malaka, tasdiqlangan kasbiy qobiliyatlarning mavjudligi sharoitida mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Tadqiqotchilar S.D.Karakozova va K.G.Mitrofanov yangi ta'lim paradigmasi sharoitida talabalarning shaxsiy va kasbiy salohiyatini ochib berish uchun sharoit yaratish qobiliyatini ta'kidlaydi[1]. Ularning fikriga ko'ra, aynan texnologik jihatdan asoslangan yondashuv tufayli ijodiy fikrlashni rivojlantirish, kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan kompetensiyalarni shakllantirish va oliy ta'lim sifatining zamonaviy talablariga javob beradigan barqaror ta'lim natijalariga erishish mumkin bo'ladi[1].

N.A.Muslimov, M.B.Urazova, Sh.Eshpulatovlarning so'zlariga ko'ra, "zamonaviy oliy ta'limning strategik maqsadi o'quv jarayonining butun tuzilishini har tomonlama raqamli o'zgartirishdir. Bu o'zgarish vaqtinchalik tendensiya sifatida emas, balki zamon talablariga samarali javob bera oladigan va mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashning yuqori darajasini ta'minlay oladigan ta'lim tizimini barqaror rivojlantirishning zarur sharti sifatida qaralmoqda"[2, 55-bet].

Amerikalik pedagog olim Jon Dyui fikricha, "zamonaviy ta'lim sharoitida tahsil oluvchilarning shaxsiy qiziqishlarini inobatga olgan holda, ta'lim jarayoniga tatbiq qilinishi va ta'lim subyektlarining o'quv jarayonidagi faoliyatini maqsadli yo'naltirishga mo'ljallanishi lozim"[3].

"O'quv jarayonidagi didaktik paradigma real hayotdan olingan vaziyatli muammo bo'lishi va ushbu muammoning yechimi jamoaviy tarzda yoki kichik guruhlarda fan yutuqlaridan foydalanib, mustaqil topilishi, muayyan natijani qo'lga kiritishga xizmat qilishi lozim. Bunda muammo va uning yechimi yaxlit holatda loyihalash faoliyatidan iborat bo'lishi zarur" [4].

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish xususiyatlari amaliy jihatlar nuqtai nazaridan ochib berilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida statistik tadqiqot, adabiyotlar qiyosiy tahlili va farazni asoslash usullaridan foydalanilgan. To'plangan ma'lumotlar asosida kuzatish va iqtisodiy tahlilni qiyoslash, tizimli yondashuv hamda mantiqiy yondashuv kabi uslublardan samarali foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Bo'lajak boshlang'ich maktab o'qituvchilari uchun kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirish ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonining bir qismidir. Bu o'zgarishlar oliy ta'limning yangi standartlarini yaratish, ta'lim dasturlari, mazmuni, formatlari, o'qitish usullari va yondashuvlarini yangilash va qayta ko'rib chiqishni nazarda tutadi. O'quv mashg'ulotlari o'quvchilarning maqsadli bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni egallashiga, kasbiy kompetentsiyani shakllantirishga, shaxsiy madaniyatni tushinishga, ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga, yangi ta'lim paradigmasi muammolari talablariga tezkor javob berish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi.

Ta'kidlash kerakki, "kasbiy kompetensiya" bilim, ko'nikma, tajriba va xulq-atvor modellari asoslanadi. Ijodiy fikrlash, o'quv jarayonini modellashtirish, g'oyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, kelajakdagi kasbiy faoliyat jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etish qobiliyatiga ega bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish muammosi zamonaviy sharoitlarda dolzarbdur.

Ta'lim sifatini oshirish omillari bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy-kontentli, texnologik va kasbiy-shaxsiy komponentlarini o'z ichiga olgan kasbiy kompetentsiyasidir. Kasbiy-mazmun komponenti bo'lajak o'qituvchilardan o'zlari o'qitadigan fanlar, tegishli fan yo'nalishlari, o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan fanning kvintessensiyasini ifodalovchi fan yo'nalishlari bo'yicha bilimga ega bo'lishni, inson shaxsi bilan bog'liq fanlar asoslari bo'yicha nazariy bilimlarga ega bo'lishni talab qiladi.

Texnologik komponent harakatda sinovdan o'tgan kasbiy bilimlarni, ya'ni ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ushbu komponent pedagogik vaziyatni keng qamrovli diagnostika va tadqiqot tushunchasi va kelajak uchun prognozga asoslangan axborot va innovatsion texnologiyalar bilan ta'minlanadi. Kasbiy va shaxsiy komponent shaxsiy va ijodiy qobiliyatlarni o'z ichiga oladi [5].

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash tizimi yangi tendentsiyalar va innovatsion yondashuvlarni hisobga olgan holda zamonaviy sharoitda ta'lim izlovchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini, o'z taqdirini o'zi belgilashini va kasbiy faoliyatga subyektiv tayyorligini ta'minlashga qaratilgan:

an'anaviy ta'lim tizimidan innovatsion ta'lim tizimiga o'tish;

bo'lajak o'qituvchilar tayyorlashning madaniy yo'nalishini kuchaytirish;

o'quv jarayonini qurishning faol, interaktiv, rivojlantiruvchi va o'yin usullaridan foydalanish;

o'qituvchilarning an'anaviy ta'lim faoliyatidan kichik yoshdagi o'quvchilarni mustaqil bilim faoliyatiga jalb etadigan ta'lim faoliyatiga o'tishi;

bilim va faoliyat munosabatlarini o'zgartirish orqali ta'lim mazmunini yangilash;

o'quv faoliyatining maqsadlari va sifati mezonlarini kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishga va ta'lim ko'nikmalari majmuasini egallashga qayta yo'naltirish [6].

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish quyidagi jihatlariga asoslanadi:

aniq (o'qitilayotgan fan sohasida); tizimli (kichik maktab o'quvchilarining fan kompetentsiyalarini shakllantirish orqali);

psixologik-pedagogik (ta'lim faoliyatining pedagogik sohalari);

avtopsixologik (pedagogik faoliyat sohasini aks ettirish) [7].

Oliy ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish jarayonining samaradorligi uning barcha tarkibiy qismlarini to'liq amalga oshirishga bog'liq. Bo'lajak boshlang'ich maktab o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish Oliy ta'lim standartiga muvofiq amalga oshiriladi [8].

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy faoliyati ularning o'quvchilarining ta'lim ehtiyojlarini yaxshi bilishi kerak bo'lgan yuqori ixtisoslashtirilgan mutaxassislar sifatida tayyorlashga asoslanadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentsiyasi lingvistik-kommunikativ, fan-metodik, axborot-raqamli, psixologik, hissiy-axloqiy, inklyuziv, sog'liqni saqlash, prognostik, tashkiliy, baholash-tahliliy, innovatsion, aks ettiruvchi kompetentsiyalar asosida shakllanadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirishda keys-stadi usulidan foydalanish katta ahamiyatga ega. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish jarayonida keys-stadi usuli quyidagilarni tavsiflaydi:

shaxsiy yondashuv - o'qituvchilar va bo'lajak o'qituvchilar hamfikir bo'lishi, ular o'rtasida o'zaro tushunishni shakllantirishni o'z ichiga olgan ichki taranglikni bartaraf etishi kerak;

situatsion - trening uchun siz kasbiy kontekst va muammoga qarab material tanlashingiz kerak;

etarli ongillikni, yetuklikni, maxsus yaratilgan to'siqlarni yengib o'tish qobiliyatini talab qiladigan vazifalarni bajarish orqali aqliy faoliyatni faollashtirish;

o'quvchining tashqi va ichki faoliyatida namoyon bo'ladigan ta'limning operativ asoslari;

kasbiy kompetentsiyani shakllantirish doirasida aqliy faoliyatning universal shakllarini rivojlantirish;

guruh ta'siri, chunki har bir talabaning shaxsiyati individual ravishda ochib berilishi kerak;

kasbga va mutaxassisliklarga yo'naltirish [6].

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik tayyorgarligining zamonaviy standartlari amaliy ishlarning ulushini oshirishga intiladi, lekin bu odatda etarli emas. Samarali tashkil etilgan amaliyot tobora murakkab bosqichlilik xarakteriga ega.

Pedagogik amaliyot orqali bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish jarayoni o'quv jarayonining ajralmas elementi bo'lib, quyidagilarni ta'minlaydi:

bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy yo'nalishi va kasbiy faoliyatga qiziqishini shakllantirish;

maktab ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kasbiy muhim shaxsiy fazilatlar, bilim, ko'nikma va malakalar;

individual faoliyatni va o'quvchilarning o'quv faoliyatini baholash uchun ko'nikma va ko'nikmalarni tegishli tarzda o'z-o'zini baholash [8].

Xulosa. Pedagogik amaliyot bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi va o'z navbatida nazariy va amaliy mashg'ulotlarning o'zaro hamkorligini ta'minlaydi hamda ongli va g'ayratli kasbiy rivojlanish uchun sharoit yaratadi[7].

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi uchun ta'lim muhitini loyihalash integratsiyani, izchillikni va uni tashkil etuvchi barcha funksional va

strukturaviy komponentlarning uzluksizligining bajarilishi kasbiy tayyorgarlikni kengaytirish va chuqurlashtirishning zaruriy sharti bo'lib, mutaxassislarining yangi va yuqori kasbiy malaka darajalariga doimiy rivojlanishi uchun imkoniyat yaratadi.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi ana shunday mutaxassisning ijodiy kasbiy faoliyati natijasi ekanligi aniqlandi. Kasbiy barkamol boshlang'ich sinf o'qituvchisi ta'lim va tarbiya vazifalarini muvaffaqiyatli hal etishi, kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini jamiyat uchun kerakli fazilatlarga ega tayyorlashi kerak.

ADABIYOTLAR

1. Каракозова С.Д., Митрофанов К.Г. Формирование профессиональной компетентности будущих учителей начальной школы в условиях современного высшего образования. М.: ГУ-ВШЭ, 2018. 182 с.
2. Муслимов Н. А., Уразова М. Б., Эшпулатов Ш. Н. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси //Тошкент: Fan va texnologiya. – 2013. – Т. 160.
3. Дьюи, Дж. Школа и общество / Дж. Дьюи. – М.: Госиздат, 1924. – 168 с.
4. Толипов Ў.К., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг назарий ва амалий асослари. – Т.: "Fan va texnologiyalar" нашриёти, 2006.
5. Каракозов С.Д., Уваров А.Ю. Успешная информатизация – трансформация учебного процесса в цифровой образовательной среде // Проблемы современного образования. 2016.№ 2. С. 7–19.
6. Петрова Н.П., Бондарева Г.А. Цифровизация и цифровые технологии в образовании // Мир науки, культуры, образования. 2019. № 5 (78). С. 353–355.
7. Парфенова Т.А. Формирование проектной компетентности будущих педагогов начальной школы: автореф. дис... канд. пед. наук. Самара. 2019. 24 с.
8. Безлюдная Н. Формирование профессиональной компетентности будущих учителей начальной школы в процессе использования метода кейс-стади. Трудности подготовки современного учителя. 2018. Вып. Семнадцатый С. 150-156.